

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «ДОВЖЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF DOVZHENKO v. UKRAINE)**

(Заява № 36650/03)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

12 січня 2012 року

ОСТАТОЧНЕ

12/04/2012

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Довженко проти України»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Дін Шпільманн (Dean Spielmann), *Голова*,
Елізабет Фура (Elisabet Fura),
Боштьян М. Зупанчіч (Bostjan M. Zupancic),
Енн ПауерФорд (Ann PowerForde),
Ангеліка Нусбергер (Angelika Nußberger),
Андре Потоцький (Andre Potocki), *судді*,
Михайло Буроменський (Mykhaylo Buromenskiy), *суддя ad hoc*,
а також Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,
після обговорення за зачиненими дверима 6 грудня 2011 року
постановляє таке рішення, що було ухвалено в той день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 36650/03), яку 11 жовтня 2003 року подав до Суду проти України громадянин України пан Сергій Іванович Довженко (далі — заявник) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявника представляв пан В. Довженко — юрист, який практикує у м. Маріуполі. Уряд України (далі — Уряд) представляв його Уповноважений — пан Ю. Зайцев.

3. Заявник скаржився за пунктом 2 статті 6 Конвенції на недотримання презумпції невинуватості, за пунктом 1 і підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, що провадження у Верховному Суді здійснювалось за відсутності захисника; за пунктом 1 і підпунктом «b» пункту 3 статті 6 Конвенції, що він не мав достатньо часу для ознайомлення з матеріалами справи при підготовці до провадження у Верховному Суді, а також за статтею 8 Конвенції на невідправлення державними органами його кореспонденції під час тримання під вартою.

4. 22 вересня 2009 року Суд визнав заяву частково неприйнятною і вирішив комунікувати Уряду вищевказані скарги. Суд також вирішив розглядати питання щодо суті справи та прийнятності заяви одночасно (пункт 1 статті 29). У зв'язку з відсутністю судді від України пана М. Буроменського було призначено суддею *ad hoc* (підпункт «b» пункту 1 правила 29).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився у 1972 році і наразі відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі.

А. Кримінальне провадження щодо заявника та пов'язані з ним питання

6. 19 травня 2002 року заявника була затримано за підозрою у вчиненні кількох вбивств.

7. 22 жовтня 2002 року досудове слідство було закінчено і заявнику було надано можливість ознайомитись з матеріалами справи. Під час досудового слідства та ознайомлення з матеріалами справи заявнику надавалась юридична допомога.

8. 7 листопада 2002 року заявник та його захисник повністю закінчили ознайомлення з матеріалами справи.

9. 8 вересня 2003 року апеляційний суд Донецької області (далі — суд першої інстанції), діючи як суд першої інстанції, визнав заявника винним у вчиненні сімнадцяти вбивств та інших менш тяжких злочинів, які мали місце у період між 1999 та 2002 роками і призначив йому покарання у виді довічного позбавлення волі з конфіскацією майна. У ході судового розгляду заявник був представлений захисником.

10. За словами заявника, після ухвалення вироку 8 вересня 2003 року йому не було забезпечено захисника, незважаючи на його скарги щодо цього до суду першої інстанції.

11. 2 жовтня 2003 року заявник подав до Верховного Суду касаційну скаргу на вирок від 8 вересня 2003 року.

12. 17 вересня 2003 року в ході підготовки до розгляду справи у Верховному Суді заявник подав до суду першої інстанції клопотання про ознайомлення його з протоколами судових засідань.

13. 23 січня 2004 року заявник розпочав ознайомлення з протоколами судових засідань у суді першої інстанції.

14. 26 січня 2004 року заявник повідомив, що він продовжуватиме ознайомлення з протоколами судових засідань лише після того, як ознайомиться з матеріалами справи ще раз. Для цього він просив надати йому матеріали справи для ознайомлення.

15. 2 лютого 2004 року суд першої інстанції, у зв'язку зі скаргами заявника, встановив п'ятиденний строк для ознайомлення заявника з протоколом судових засідань. Незважаючи на те, що заявнику декілька разів було запропоновано продовжити ознайомлення

з протоколами судових засідань, він відмовився це зробити, заявивши, що йому спочатку потрібно ознайомитись з матеріалами справи.

16. 28 квітня 2004 року суд першої інстанції визнав, що заявник відмовлявся ознайомлюватись з протоколами судових засідань без поважної причини і більше не надав часу для такого ознайомлення. Після цього заявнику були надані матеріали справи.

17. 16 липня 2004 року суд першої інстанції встановив, що, незважаючи на те, що заявнику декілька разів надавались матеріали справи, він ознайомився лише з двома томами матеріалів справи. Оскільки матеріали справи склались з двадцяти п'яти томів, суд прийшов до висновку, що дії заявника свідчать про свідоме затягування часу, відведеного для ознайомлення з матеріалами справи. Суд встановив строк у тридцять п'ять днів для завершення ознайомлення з матеріалами справи.

18. Протягом п'ятдесяти трьох днів у період між липнем і вереснем 2004 року заявник ознайомлювався з матеріалами справи. Йому вдалось ознайомитись з дванадцятьма томами матеріалів справи.

19. 28 вересня 2004 року суд першої інстанції вирішив не надавати заявнику додаткового часу для ознайомлення з матеріалами справи, оскільки відповідний строк вже сплинув.

20. 7 квітня 2005 року Верховний Суд провів судове засідання у справі заявника. У своїх подальших доводах у Верховному Суді заявник, *inter alia*, скаржився на відсутність юридичної допомоги та достатнього часу для ознайомлення з матеріалами справи.

21. У той же день Верховний Суд в присутності прокурора і заявника, який не був представлений захисником, встановив, що вина заявника була належним чином обґрунтованою та відхилив касаційну скаргу заявника як необґрунтовану.

В. Повідомлення про кримінальне провадження стосовно заявника у засобах масової інформації

22. 25 травня 2002 року місцева газета «Приазовський робочий» («Приазовский рабочий») опублікувала повідомлення про те, що міліція затримала заявника за підозрою у вчиненні низки вбивств. У ньому йшлося, зокрема, про таке:

«Але найбільш сенсаційним є той факт, що затриманим виявився колишній лейтенант міліції карного розшуку Сергій Довженко...»

23. 28 травня 2002 року інша газета, «Салон Дону і Басу» («Салон Дона и Баса»), опублікувала повідомлення про прес-конференцію, проведену паном К., керівником Маріупольського МВ УМВС України в Донецькій області. Згідно з цією публікацією, у зв'язку з ходом розслідування серії вбивств, пан К. заявив, що міліція затримала

«особу, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочинів із використанням вогнепальної зброї», а також наголосив, що розголошувати будь-яку іншу інформацію про хід розслідування є недоречним.

24. 8 червня 2002 року газета «Приазовский рабочий» опублікувала резюме іншої прес-конференції pana К. з приводу затримання заявника. Журналіст, який був автором статті про прес-конференцію, називав заявника його справжнім ім'ям і навів деякі уривки з виступу pana К. Зокрема, говорячи про те, хто може були наступними жертвами затриманого, висловлювання pana К. було процитовано таким чином:

«Ними будуть співпрацівники міліції ... та інші... Але в цьому відношенні ми можемо довіряти лише словам злочинця... І в мене є сумніви щодо багатьох його висловлювань...»

25. 11 грудня 2002 року той самий журналіст повідомив у газеті «Приазовский рабочий», що перше слухання у справі заявника мало відбутись у той день. Він зазначив, що органи міліції завжди наполягали на відсутності у заявника спілників, у той час як в останньому інтерв'ю пан М., начальник УМВС України в Донецькій області, висловив іншу думку. Журналіст повідомив наступне:

«На початку липня пан М. заявив в офіційному прес-релізі, що Довженко просто — цитуючи його слово в слово — «один з членів злочинного угруповання, яким було вчинено ряд вбивств...».

26. Надалі кримінальне провадження щодо заявника широко висвітлювалось цим журналістом у низці його публікацій, деякі з яких містили фото заявника.

27. 4 червня 2004 року цей журналіст опублікував інтерв'ю з прокурором, який прокоментував процесуальні дії, вжиті заявником після винесення вироку судом першої інстанції.

28. У своїх доводах у Верховному Суді заявник скаржився, що його право на презумпцію невинуватості було порушено численними газетними статтями з повідомленнями щодо кримінального провадження у його справі, зазначивши також, що у деяких статтях посадові особи державних органів чітко зазначали, що він вчинив вбивства, незважаючи на те, що провадження ще тривало.

С. Кореспонденція заявника

29. 5 листопада 2004 року суд першої інстанції направив матеріали справи до Верховного Суду, після чого заявнику посадовими особами установи тримання під вартою було відмовлено у відправленні кореспонденції. Відмови ґрунтувалися на недійсності письмового дозволу суду першої інстанції на відправлення кореспонденції, та тому, що Верховний Суд, відповідальний за цю справу, не видав новий такий дозвіл. Органи влади діяли на підставі статті 13 Закону України «Про попереднє ув'язнення» (див. пункт 33 нижче).

30. 2 лютого 2005 року та 1 березня 2005 року заявник подав до Верховного Суду два клопотання щодо надання дозволу на відправлення кореспонденції, але безрезультатно. 28 червня 2005 року заявник все ще не міг відправляти кореспонденцію.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. Кримінально-процесуальний кодекс від 28 грудня 1960 року (далі — КПК)

31. У відповідних положеннях КПК зазначається таке:

Стаття 45. Обов'язкова участь захисника

«Участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою:

4) коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає довічне ув'язнення — з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення;

У суді апеляційної інстанції участь захисника у випадках, передбачених частиною першою цієї статті, є обов'язковою, якщо в апеляції ставиться питання про погіршення становища засудженого чи виправданого».

Стаття 47. Порядок запрошення і призначення захисника

«Захисник запрошується підозрюваним, обвинуваченим, підсудним чи засудженим

...

Захисник призначається у випадках:

1) коли відповідно до вимог частин першої і другої статті 45 цього Кодексу участь захисника є обов'язковою, але підозрюваний, обвинувачений, підсудний не бажає або не може запросити захисника;

2) коли підозрюваний, обвинувачений, підсудний бажає запросити захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може цього зробити».

32. Стаття 395 КПК передбачає, *inter alia*, що суд касаційної інстанції перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними у справі та додатково поданими матеріалами. Суд касаційної інстанції вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого чи виправданого.

В. Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30 червня 1993 року

33. Стаття 13 Закону України «Про попереднє ув'язнення» передбачає, *inter alia*, що особи, взяті під варту, можуть листуватися з родичами та іншими громадянами, а також підприємствами,

установами, організаціями з письмового дозволу особи або органу, в провадженні яких знаходиться справа.

ПРАВО

I. ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ ЩОДО *LOCUS STANDI*

34. У своїх подальших зауваженнях щодо заяви Уряд стверджував, що жодних документів, які б підтверджували повноваження представника заявника, ним отримано не було. Відповідно Уряд зазначив, що доводи, подані представником заявника, не можуть бути прийняті Судом.

35. Суд зазначає, що представника заявника було залучено до провадження на підставі довіреності від 24 жовтня 2009 року, яка міститься в матеріалах справи. 5 листопада 2009 року Секретаріат Суду направив копію цього документа Уряду. Далі Суд зазначає, що до дати надання зазначеної довіреності представник заявника не подавав жодних доводів. За цих умов заперечення Уряду має бути відхилене.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 2 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

36. Заявник скаржився на те, що численні газетні статті з викладом інформації про кримінальне провадження стосовно нього були медіа-кампанією негативного спрямування, що суперечить пункту 2 статті 6 Конвенції. Крім того, публічні заяви працівників правоохоронних органів містили твердження, несумісні з його правом на презумпцію невинуватості.

37. Пункт 2 статті 6 Конвенції передбачає таке:

«2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку».

A. Прийнятність

38. Уряд стверджував, що заявник не вичерпав національні засоби юридичного захисту, оскільки він не звертався до редакцій відповідних газет із проханням спростувати розголошену інформацію. Він також не подав цивільного позову про порушення оспорюваними публікаціями його честі і гідності та не вимагав відшкодування завданої шкоди.

39. Заявник стверджував, що засоби юридичного захисту, на які посилався Уряд, не були ефективними і, отже, він не був зобов'язаний вичерпати їх.

40. Перш за все, Суд зазначає, що, оскільки заявник стверджував, що журналісти своїми численними публікаціями і висловлюваннями думки щодо винуватості заявника порушили його право, передбачене пунктом 2 статті 6 Конвенції, ця скарга є неприйнятною *ratione personae*, оскільки ці дії були вчинені приватними особами і немає жодних ознак того, що відповідальність за них має нести держава. Крім того, заявник не скористався будь-яким з національних засобів юридичного захисту в цьому відношенні (див. ухвалу щодо прийнятності від 20 березня 2007 року у справі «Бочев проти Болгарії» (*Bochev v. Bulgaria*), заява № 73481/01).

41. Що стосується твердження заявника про те, що його право на презумпцію невинуватості було порушено публічними заявами працівників правоохоронних органів, які також були процитовані в газетних статтях, на які посилався заявник, Суд вважає, що ця скарга підпадає під дію пункту 2 статті 6 Конвенції.

42. Суд раніше постановляв, що скарга за пунктом 2 статті 6 Конвенції не може бути відхилена через невичерпання національних засобів юридичного захисту, якщо заявник порушував це питання в ході провадження у кримінальній справі щодо нього (див. рішення від 10 грудня 2009 року у справі «Шагін проти України» (*Shagin v. Ukraine*), заява № 20437/05, пп.71–73). Оскільки заявник порушив це питання перед Верховним Судом (див. пункт 28 вище), скарга не може бути відхилена на тих підставах, про які стверджує Уряд.

43. Суд зазначає, що ця частина заяви не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Крім того, він зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона повинна бути визнана прийнятною.

В. Суть

44. Уряд стверджував, що посадові особи державних органів були дуже обережні у своїх заявах, коли інформували громадськість про справу щодо заявника. Про таку обережність свідчить перша прес-конференція, проведена паном К., під час якої він лише розповів, що затриманий був «особою, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочинів із використанням вогнепальної зброї» (див. пункт 23 вище).

45. Що стосується статей від 8 червня і 11 грудня 2002 року, то заяви високопосадовців органів міліції, які містились в них, як такі не можуть бути пов'язані із заявником, оскільки його ім'я не було згадане у цитатах. Його ім'я було згадане поза межами цитат

журналістом, а не посадовими особами. Уряд також додав, що інтерв'ю з прокурором від 4 червня 2004 року не містило жодних виразів, які б порушували право заявника на презумпцію невинуватості.

46. Заявник не погодився.

47. Суд повторює, що пункт 2 статті 6 Конвенції у її відповідному аспекті спрямований на запобігання негативному впливу на справедливий судовий розгляд кримінальної справи упереджених заяв, зроблених у тісному зв'язку з цим судовим розглядом. Право на презумпцію невинуватості, закріплене у пункті 2 статті 6 Конвенції є одним з елементів справедливого судового розгляду кримінальної справи, який вимагається відповідно до пункту 1 цієї ж статті (див. рішення від 10 лютого 1995 року у справі *«Аллен де Рібемон проти Франції»* (*Allenet de Ribemont v. France*), п. 35, *Series A*, № 308). Воно забороняє передчасне вираження самим судом думки про те, що «той, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення», є винним, до того, як це було доведено відповідно до закону самим судом (див. рішення від 25 березня 1983 року у справі *«Мінеллі проти Швейцарії»* (*Minelli v. Switzerland*), п. 37, *Series A*, 62). Воно також охоплює заяви інших державних посадових осіб щодо кримінального розслідування, які заохочують громадськість вважати підозрюваного винним і передують оцінці фактів компетентним судовим органом (див. рішення у справі *«Аллен де Рібемонт проти Франції»*, процитоване вище, п. 41; рішення від 10 жовтня 2000 року у справі *«Дактарас проти Литви»* (*Daktaras v. Lithuania*), заява № 42095/98, пп. 41–43, *ECHR* 2000-X, і рішення від 26 березня 2002 року у справі *«Буткевічюс проти Литви»* (*Butkevicius v. Lithuania*), заява № 48297/99, п. 49, *ECHR* 2002-II).

48. Сталий підхід Суду щодо права на презумпцію невинуватості полягав у тому, що порушення цього положення матиме місце, якщо судові рішення або заява посадової особи щодо особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального злочину, відображає думку про її вину до того, як вона буде доведена відповідно до закону. Достатньо мати навіть за відсутності будь-якого формального висновку певні підстави припускати, що суд або посадова особа вважає обвинуваченого винним. Слід принципово розрізняти повідомлення про те, що когось просто підозрюють у вчиненні злочину та чітку заяву про те, що особа вчинила злочин, зроблену за відсутності остаточного вироку. Суд неодноразово підкреслював важливість добору посадовими особами слів у своїх виступах, якщо вони оприлюднюють свої заяви ще до судового розгляду справи та визнання особи винною у вчиненні певного злочину (див. рішення від 3 жовтня 2002 року у справі *«Бьомер проти Німеччини»* (*Bohmer v. Germany*), заява № 37568/97, пп. 54–56, і рішення від 27 лютого 2007 року у справі *«Нештяк проти*

Словаччини» (*Nestak v. Slovakia*), заява № 65559/01, пп. 88 і 89). Питання про те, чи порушує заява посадової особи державного органу принцип презумпції невинуватості, слід визначати в контексті конкретних обставин, за яких оспорювана заява була зроблена (див. рішення від 28 червня 2005 року у справі «*Karakaş and Yeşilirmak проти Туреччини*» (*Karakaş and Yeşilirmak v. Turkey*), заява № 43925/985, п. 51).

49. Повертаючись до цієї справи, Суд враховує твердження Уряду про те, що цитати в статтях від 8 червня і 11 грудня 2002 року не припускали, що високопоставлені працівники міліції називають заявника на ім'я. Це, однак, не вирішує питання за пунктом 2 статті 6 Конвенції, оскільки особа, якої стосувалась заява, могла бути визначена і без зазначення її імені (див. рішення від 8 квітня 2010 року у справі «*Пеша проти Хорватії*» (*Pesa v. Croatia*), заява № 40523/08, п. 146).

50. Суд зазначає, що 25 травня 2002 року ім'я та інша особиста інформація щодо заявника були згадані в пресі та, відповідно, стали відомі громадськості (див. пункт 22 вище). Крім того, враховуючи тяжкість злочинів, у вчиненні яких підозрювався заявник, і особливий інтерес засобів масової інформації до справи, ім'я заявника повинно було бути добре відомим громадськості.

51. Таким чином, Суд вважає, що заяви високопоставлених працівників міліції, процитовані в газетних статтях від 28 травня, 8 червня і 11 грудня 2002 року, явно стосувалися заявника, навіть без згадування його імені. Чітке згадування цими особами імені заявника в цьому випадку не було необхідним, щоб підпадати під дію гарантій пункту 2 статті 6 Конвенції.

52. При оцінці змісту висловлювань, що розглядаються, Суду достатньо відзначити, що в газетній статті від 8 червня 2002 року затриманий згадувався як «злочинець» без будь-яких застережень (див. пункт 24 вище). Така оцінка, надана високопоставленим працівником міліції, сприймалась як встановлений факт і прирівнювалась до заяви про вину заявника у вчиненні злочину, в якому він підозрювався. Ця заява передувала оцінці відповідних фактів компетентним судовим органом і спонукала громадськість вважати заявника винним до того, як його вина була доведена відповідно до закону.

53. Викладені міркування дозволяють Суду дійти висновку, що мало місце порушення права заявника на презумпцію невинуватості. Тому Суд не вважає за необхідне розглядати інші висловлювання, про які йдеться, і вважає, що мало місце порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТІВ 1 І 3 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

54. Заявник скаржився, що він не був представлений захисником під час провадження у Верховному Суді. Крім того, він скаржився, що у нього не було можливості ознайомитись з усіма матеріалами справи для підготовки до слухання справи у Верховному Суді. Заявник посилався на пункт 1 та підпункти «b» та «c» пункту 3 статті 6 Конвенції, відповідні частини яких передбачають таке:

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи ... незалежним і безстороннім судом, ..., який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

b) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя».

A. Прийнятність

55. Суд зазначає, що ця частина заяви не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «a» пункту 3 статті 35 Конвенції. Крім того, він зазначає, що вона не є непринятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона повинна бути визнана прийнятною.

B. Суть

1. Юридична допомога заявнику під час провадження в суді другої інстанції

56. Заявник стверджував, що його право користуватися послугами представника у Верховному Суді не було забезпечене національними органами.

57. Уряд стверджував, що суд першої інстанції призначив заявнику найсуворішу міру покарання — довічне позбавлення волі з конфіскацією майна і, отже, розгляд справи у Верховному Суді не міг призвести до погіршення його становища. Таким чином, відповідно до ч. 2 ст. 45 Кримінально-процесуального кодексу юридичне представництво заявника у Верховному Суді (який в цьому випадку діяв як суд апеляційної інстанції) не було обов'язковим. Уряд також стверджував, що заявник був колишнім працівником міліції і міг представляти себе сам.

58. Суд зазначає, що вимоги пункту 3 статті 6 Конвенції відображають конкретні аспекти права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1. Суд розглядатиме скаргу заявника за обома цими положеннями, взятими разом (див., серед багатьох інших

джерел, рішення у справі «*Ван Гейсегем проти Бельгії*» (*Van Geyseghem v. Belgium*) [ВП], заява № 26103/95, § 27, *ECHR* 1999-I).

59. Підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції передбачає дві умови для виникнення у обвинуваченого права на отримання юридичної допомоги. Перша умова, тобто «відсутність достатніх коштів для оплати юридичної допомоги», у цій справі не оспорується. Єдиним питанням, яке постає перед Судом, є те, чи вимагали у цьому випадку «інтереси правосуддя» надання такої допомоги на безоплатній основі.

60. Суд повторює, що спосіб застосування пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції по відношенню до судів апеляційної чи касаційної інстанції залежить від особливостей проваджень, про які йдеться. Необхідно враховувати процесуальні дії, проведені в рамках національного правопорядку, в їхній сукупності та роль судів апеляційної чи касаційної інстанції в ньому (див. рішення від 9 червня 1998 року у справі «*Туаліб проти Греції*» (*Twalib v. Greece*), п. 46, Reports of Judgments and Decisions 1998-IV, та рішення від 28 березня 1990 року у справі «*Грейнджер проти Сполученого Королівства*» (*Granger v. the United Kingdom*), п. 44, Series A, № 174).

61. Суд вже зазначав, що ситуація, коли у найвищій судовій інстанції заявник, якому було призначено суворе покарання, представляв себе без сторонньої допомоги, не відповідає вимогам статті 6 Конвенції (див. рішення від 28 жовтня 1994 року у справі «*Максвелл проти Сполученого Королівства*» (*Maxwell v. the United Kingdom*), п. 40, Series A, № 300C).

62. У цій справі немає жодних підстав припускати, що після засудження судом першої інстанції заявнику допомагав захисник. Не викликає сумнівів і те, що слухання у Верховному Суді відбулося за відсутності захисника, який би представив інтереси заявника. Хоча згідно із заявами, зробленими заявником у національних судах, він висловив бажання мати захисника на цій стадії судового розгляду.

63. Уряд, спираючись на ч. 2 статті 45 КПК, стверджував, що заявник не мав права на обов'язкову юридичну допомогу на цій стадії провадження, оскільки його було засуджено до найсуворішої міри покарання і його становище вже не могло погіршитись. Суд не надає значення такому аргументу, оскільки навіть допускаючи, що відповідно до національного законодавства заявник не мав права на безоплатну юридичну допомогу, постає питання, чи надається йому таке право за Конвенцією.

64. Відповідно до кримінально-процесуальних норм (див. пункт 32 вище) у випадках, коли апеляційний суд виступає як суд першої інстанції у кримінальних справах, компетенція Верховного Суду щодо розгляду справи в касаційному порядку поширюється як на питання права, так і на питання факту. Верховний Суд також міг розглядати

додаткові докази, які не були розглянуті в суді першої інстанції. Враховуючи серйозність обвинувачень, висунутих проти заявника, і суворість покарання, призначеного йому судом першої інстанції, Суд вважає, що юридична допомога на цьому етапі мала для заявника важливе значення.

65. За таких обставин Суд вважає, що інтереси правосуддя вимагали надання заявнику юридичної допомоги у Верховному Суді. Таким чином, він постановляє, що мало місце порушення підпункту «с» пункту 3 статті 6 у поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції.

2. Доступ до матеріалів справи з метою підготовки до розгляду справи в суді другої інстанції

66. Заявник стверджував, що йому не було надано достатньо часу для ознайомлення з матеріалами справи, щоб підготуватись до розгляду справи у Верховному Суді. Враховуючи те, що заявнику не було надано юридичної допомоги, здійснення права на ознайомлення з матеріалами справи було неефективним і займало багато часу.

67. Уряд стверджував, що заявнику було надано достатньо часу для ознайомлення з матеріалами справи. Після того, як органи влади виявили, що заявник зловживає своїми процесуальними правами, вони встановили термін у тридцять п'ять днів для ознайомлення з матеріалами справи, що було достатнім, беручи до уваги той факт, що заявник раніше ознайомився з матеріалами справи в повному обсязі при підготовці до судового розгляду, і єдиними новими документами на стадії оскарження були протоколи судових засідань в суді першої інстанції. На думку Уряду, заявник зловживав своїми процесуальними правами та намагався затягнути розгляд справи щодо нього.

68. Суд зазначає, що на досудовій стадії розгляду справи було достатньо шістнадцяти днів для вивчення усіх матеріалів справи заявнику разом із захисником (див. пункти 7 і 8 вище). Тим не менш, на стадії оскарження строк у більш ніж п'ятдесят три дні виявився для заявника недостатнім для ознайомлення з половиною того ж обсягу матеріалів справи за відсутності захисника (див. пункти 17–19 вище).

69. Таким чином, Суд вважає, що за обставин цієї справи справжня проблема полягає не в недостатності часу для ознайомлення з матеріалами справи, а у відсутності юридичної допомоги на цій стадії розгляду справи. Така позиція була висловлена і самим заявником. Справді, навіть дуже тривалий строк вивчення складних юридичних документів у справі не компенсував відсутність юридичної допомоги при ознайомленні заявника з цими матеріалами.

70. Враховуючи те, що питання відсутності юридичної допомоги на цьому етапі провадження було розглянуто вище за пунктом 1 та підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, Суд не вбачає окремого питання за пунктом 1 та підпунктом «b» пункту 3 статті 6 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

71. Заявник скаржився, що йому не було дозволено відправляти будь-яку кореспонденцію в період, коли його справа була передана на розгляд Верховного Суду України. Він посилався на статтю 10 Конвенції.

72. Суд вирішив розглянути скаргу відповідно до статті 8 Конвенції, яка передбачає таке:

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

А. Прийнятність

73. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Крім того, він зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона повинна бути визнана прийнятною.

В. Суть

74. Уряд зазначив, що 10 лютого 2005 року Верховний Суд отримав одне з клопотань заявника про надання дозволу на листування. Уряд не надав інших коментарів з цього питання.

75. Заявник підтримав свою скаргу.

76. Суд зазначає, що працівники установ тримання під вартою відмовлялися надсилати кореспонденцію заявника щонайменше протягом шести місяців. Така відмова становила втручання у реалізацію заявником права на повагу до його кореспонденції, яке гарантується пунктом 1 статті 8 Конвенції.

77. Суд також зазначає, що таке втручання суперечитиме статті 8 Конвенції, якщо тільки воно не здійснюється «відповідно до закону», не переслідує одну або більше легітимних цілей, зазначених у пункті 2, і, крім того, є «необхідним у демократичному суспільстві» для їх

досягнення. Вираз «відповідно до закону» вимагає не лише дотримання національного законодавства, але також стосується якості такого законодавства. У національному законодавстві повинно бути з достатньою чіткістю визначено межі та спосіб здійснення відповідних дискреційних повноважень державних органів з метою забезпечення особам мінімального рівня захисту, на який вони мають право в умовах верховенства права в демократичному суспільстві (див. рішення від 12 березня 2009 року у справі *«Сергій Волосюк проти України»* (*Sergey Volosyuk v. Ukraine*), заява № 1291/03, пп. 81 і 82).

78. У цій справі відмова відправляти кореспонденцію заявника ґрунтувалась на тому, що Верховний Суд не надав заявнику відповідного дозволу, як це передбачено статтею 13 Закону України «Про попереднє ув'язнення» (див. пункт 33 вище). Суд зазначає, що положення національного законодавства, застосовне у справі, не зобов'язує компетентні органи приймати формальне рішення за наслідками розгляду клопотання, наводити причини для прийняття такого рішення або надавати затриманому копію такого рішення. Це положення також не встановлює конкретних засобів захисту з метою оскарження дій чи бездіяльності відповідного органу. Тому видається, що через відсутність цих важливих процесуальних гарантій клопотання заявника про надання відповідного дозволу могло залишитися без відповіді, або в ньому могло бути відмовлено без будь-яких вагомих причин. Відсутність вищевказаних гарантій є ще більш тривожною, враховуючи те, що за загальним правилом внутрішнє законодавство, забороняє листування, і зобов'язує осіб, які тримаються під вартою до суду, вимагати дозволу як винятку, а не закріплює повагу до права затриманого на кореспонденцію та гарантування того, щоб будь-яке втручання в його реалізацію передбачалось законом і здійснювалось відповідно до нього.

79. З огляду на вищевикладені міркування, Суд доходить висновку, що застосовне у цій справі національне законодавство не визначало з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення дискреційних повноважень державних органів щодо надання дозволу на відправлення кореспонденції затриманих осіб. Звідси випливає, що оскаржуване втручання не було здійснено «відповідно до закону». Таким чином, Суд не вважає за необхідне в цьому випадку встановлювати, чи були дотримані інші вимоги пункту 2 статті 8 Конвенції і вважає, що мало місце порушення цього положення.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

80. Стаття 41 Конвенції передбачає таке:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

81. Заявник не висунув вимог щодо справедливої сатисфакції. Тому Суд вважає, що у зв'язку з цим немає необхідності присуджувати йому будь-яку суму відшкодування (див., наприклад, рішення від 13 січня 2011 року у справі «Гайдн проти Німеччини» (*Haidn v. Germany*), заява № 6587/04, п. 115).

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* решту скарг у заяві прийнятними.
2. *Постановляє*, що у цій справі мало місце порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.
3. *Постановляє*, що у цій справі мало місце порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.
4. *Постановляє*, що немає потреби досліджувати скарги заявника за пунктом 1 та підпунктом «b» пункту 3 статті 6 Конвенції.
5. *Постановляє*, що у цій справі мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 12 січня 2012 року, відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія ВЕСТЕРДІК
(Claudia Westerdiek)
Секретар

Дін ШПІЛЬМАНН
(Dean Spielmann)
Голова